

Indirecte communicatie,

het verhaal van een kleptomane

*door S. de Jong**

Occasionally words must serve to veil the facts. But this must happen in such a way that no one becomes aware of it; or, if it should be noticed, excuses must be at hand, to be produced immediately.

(Machiavelli: *Instructions to Raffaello Girolami*)

'Laat het ja, dat gij zegt, ja zijn, en het neen neen; wat daarboven uitgaat, is uit den boze'.

(Matt. 5 : 37)

Inleiding

Het is modern om de problemen van de psychiatrische patient te bekijken aan de hand van modellen die ontleend zijn aan de communicatieleer. De aandacht voor dit type modellen is exclusief, omdat men van mening is dat het speuren naar oorzaken in het verleden berucht is om zijn onbetrouwbaarheid. Men gaat er vanuit dat wat de betreffende persoon meedeelt over zijn verleden subjectief is, en in dit type redeneringen is subjectief gelijk aan onbetrouwbaar. Dit laatste is overigens een standpunt dat twee soorten oordelen met elkaar verwart:

1 — oordelen die men binnen een wetenschappelijk van aard zijnde theorie tegen kan komen; daarin gaat het inderdaad om betrouwbaarheid en objectiviteit;

2 — uitspraken van individuen over zichzelf; deze onttrekken zich ten enenmale aan criteria van betrouwbaarheid en objectiviteit; dat maakt die uitspraken niet zwakker maar integendeel zinvoller, het gaat namelijk om hun waarheid en niet om een waarheid waar ieder het principieel over eens kan worden. Een patient kan toch liegen zal men kunnen tegenwerpen? Maar een leugenachtig bestaan is een geforceerd bestaan en die geforceerdheid is de waarheid die we omtrent hem leren kennen.

Ik wil ervan uitgaan dat de zogenaamde onbetrouwbare subjectiviteit van de patient even noodzakelijk is voor de analyse van een probleem als de zogenaamde betrouwbare objectiviteit van de observatie, dat de zinvolheid van de observatiegegevens pas ten volle aan het licht treedt als deze geplaatst worden binnen het kader van de subjectiviteit van de patient.

Deze tegenstelling: subjectiviteit van de patient en de objectiviteit van de observatie loopt meestal parallel aan de tegenstelling: verleden-heden. Het doet echter niet ter zake zich af te vragen of de patient wel een juiste reconstructie geeft van zijn verleden. De patient geeft geen stuk informatie over een stuk historie, waarover een communis opinio zou kunnen bestaan. Ook in de verhalen van de patient waarover het hiernavolgende handelt gaat het niet om het gebeurlijke daarin, want dan zou het inderdaad om de historie

* Psycholoog, Zuidlaren.

als gebeuren gaan. De analyse van haar probleem berust duidelijk op haar huidige beleving van het verleden: het is niet in de eerste plaats de objectiviteit van de observatie in het nu, die de sleutel tot haar levensinstelling geeft, maar het is haar eigen, misschien hoogst onbetrouwbare beleving van dit verleden dat ons de zin verschaft van haar huidige gedragingen. Hoe onbetrouwbaarder haar geschiedschrijving, hoe conflictueuzer haar heden!

Haar beleven van het verleden

Patiënte heeft de huiselijke situatie altijd beleefd als iets dat leek op een permanente oorlogssituatie. De rol van moeder daarin wordt goed getypeerd door een opmerking tegen haar toen 5-jarige dochter: 'Kruip jij je vader maar in zijn gat', een opmerking overigens die de rol van alle drie haarscherp tekent. De rol van vader wordt goed getypeerd door het volgende voorval. Vader kocht eens schoenen voor zijn dochter, ze waren echter te klein, maar vader zei dat ze pasten en dus pasten ze.

Dictatuur — tot haar twaalfde jaar is ze de verwende lieveling van haar dictatoriaal regerende vader geweest. De dictatuur ging zover dat, wanneer hij sprak, vrouw en kinderen dienden te zwijgen. Protest en rebellie bestonden vaak, zoals te doen gebruikelijk onder goed geregeerde dictaturen, uit lijdelijk zwijgen, demonstratief weglopen of ondergrondse en dus indirecte acties. Het open vizier, zo'n noodzakelijke voorwaarde voor een adequate en gezonde communicatie, kon niet gebruikt worden. Moeder had helemaal niets in te brengen en heeft eigenlijk haar hele leven opgeofferd om de conflicten in het gezin tot een minimum te beperken. *Gierigheid* — vader was een uiterst gierig man, die in huis alles achter slot en grendel had: niet alleen de monden waren verzegeld maar ook de kasten (één van de basisvoorwaarden voor het tot stand komen van de kleptomanie!). Het leven was daardoor verstoken van elke gezelligheid: lezen bij 20 watt had de voorkeur boven het lezen bij 25 watt; éénmaal de w.c. doortrekken op drie plasjes werd verkozen boven tweemaal doortrekken op twee plasjes.

Interactie — vader is een uiterst gefrustreerde figuur, die in zijn uiterlijk eerder de directeur van de fabriek schijnt, dan de portier die hij in werkelijkheid is. Zij is het kind geweest dat in de relatie tussen vader en moeder de belangrijkste rol heeft gespeeld. Zij diende niet alleen als zondebok voor de slechte huwelijksrelatie, maar moest tevens de parel zijn aan de toch al zo mager bedeelde kroon van vader. Vader, dat moet nog gezegd, was een norse zwijgzame figuur, die zijn affectie nooit een éénduidige betekenis meegaf. Alleen zijn agressieve uitbarstingen jegens vrouw en kinderen waren momenten die er niet om logen. In het interactiegebied: vader-dochter-moeder, wordt het gevoelsleven bij voorkeur over de band gespeeld. Ik wil hier graag een voorbeeld van

geven omdat het essentieel is voor de wijze waarop men zich met elkaar verstaat. Als vader moeder iets duidelijk wil maken, dan doet hij dat bij voorkeur op een wijze, die moeder geen enkele kans biedt op verweer: zij moet zich altijd geweldig machteloos gevoeld hebben. Vader doet dit met behulp van de dochter. Hij besluit op een kwade dag met zijn dochter uit te gaan. Op zichzelf valt dat toe te juichen als vaders met hun kinderen uitgaan. Maar wat is de bedoeling van vader? Hij gaat met haar een ijsje eten en koopt daarna nog een jurk voor haar. Ze komt thuis en laat trots haar jurkje zien en vertelt in geuren en kleuren dat ze ook nog een ijsje gegeten hebben. Moeder, die thuis gebleven is omdat vader haar niet mee wilde, reageert helemaal niet zo enthousiast als ze wel gedacht had. We moeten nog even in herinnering brengen dat vader een uiterst zuinige man was, waardoor dit uitstapje er nog een andere dimensie bij krijgt. Dit uitstapje is niet alleen bedoeld om de dochter een pleziertje te doen, maar vooral om zijn vrouw tot jaloerse irritatie te brengen. De dochter voelt haarscherp aan, dat de vriendelijkheid van de vader jegens haar, irritatie en verdriet bij moeder oproept. Ze gaat voelen dat zij gebruikt wordt in een machtsstrijd. De vriendelijkheid van de vader jegens haar heeft een dubbele en dus onwaarachtige betekenis. Hij wil via zijn dochter moeder een hak zetten. De kado's zijn te duur, gezien zijn gierigheid, maar worden gekocht om de mate van machteloosheid en verdriet bij moeder te vergroten. Ze wordt zo niet als persoon in de relatie met vader betrokken, maar gebruikt als object voor doeleinden die helemaal niet haarzelf betreffen. Zo blijkt dat uitingen die best een positieve kwaliteit zouden kunnen hebben, geperverteerd kunnen worden tot een middel dat heel wat slechtere doeleinden dient. Dit mechanisme zou samengevat kunnen worden met een aan de bijbel ontleende term: het judaskus-syndroom. In het verhaal waarin dit voorkomt wordt de kus, gewoonlijk toch een uiting van positieve affectie, geperverteerd tot iets verraderlijks. De vriendelijkheid van vader jegens de dochter kan van alles betekenen, maar heeft niet primair haarzelf op het oog. De reacties van moeder maken het geheel nog ingewikkelder. Door de indirecte wijze waarop vader met haar communiceert, overvalt moeder telkens weer een gevoel van machteloosheid. Haar irritatie en verdriet kunnen niet met de man worden besproken, omdat hij stellig zal ontkennen er de bron van te zijn. Niet voor niets gebruikt hij zijn dochter daarvoor. Bovendien zal hij met zijn autoritaire structuur, een beschuldiging van zijn vrouw niet tolereren. Dit heeft tot gevolg dat zij haar gevoelens van irritatie en verdriet zal afreageren op de dochter, die er nu helemaal niets meer van begrijpt. Zowel van de kant van haar vader als van haar moeder wordt ze overstelpt met uitingen van zowel positief als negatief lijkende gevoelens, die echter in beide gevallen niet haarzelf betreffen, maar de ouders. Het zal duidelijk zijn dat in een gevoelsmatig zo chaotische situatie de dochter niet heeft kunnen leren wat ze nu van de vriendelijkheid van de ander moet denken. In deze situatie zijn de kiemen gelegd voor haar latere onzekerheid en achterdocht

waar het inter-menselijke relaties betreft. We mogen echter tevens niet vergeten dat de dochter dit conflict tussen de ouders ook ten eigen nutte versterkt zal hebben.

Onechtheid — het is niet alleen de onwaarachtigheid van de gevoelsuitingen die van belang zijn voor een beter verstaan van haar probleem, maar ook de overdrijving speelt in haar leven een grote rol. Wanneer de 'vriendelijkheid' van de vader jegens haar bedoeld is om de moeder te treffen en tegelijk ook om haar voor zich te behouden, dan zal de aandacht van de vader gericht zijn op verfijning van de 'vriendelijkheid' jegens de dochter. Deze wordt al gauw 'overdone'. Aan de andere kant zal moeder, gevoed door haar schuldgevoelens over haar bitse gedrag jegens de dochter, op alle mogelijke manieren proberen haar dochter weer voor zich in te nemen. Ook zij zal zich extra vriendelijk jegens haar gedragen. Dit betekent dat 'vriendelijkheid' nooit een spontane activiteit kan zijn, maar altijd bedoeld is om remplicant te zijn, hetzij voor onderdrukte agressie, hetzij voor het appaiseren van schuldgevoelens. Vader maakt het echter nog moeilijker door elke poging van de dochter zich zelfstandig t.a.v. hem op te stellen, te beantwoorden met, zoals ze zegt, pruilerig gedrag.

Dit bevriest elke tendens tot volwassenwording in verlamming-uitwerkende schuldgevoelens.

De ommezwaai — op 12-jarige leeftijd ziet ze dat haar vader haar moeder volkomen ten onrechte slaat, nadat deze per ongeluk door een ruit is gelopen. De schellen vallen haar van de ogen. Het lijkt me niet toevallig dat dit moet gebeuren op het moment dat de puberteit zijn intrede doet. Ze gaat vader haten, maar zoals gezegd kan dit niet op directe wijze. Ze speelt op haar beurt over de band. Ze wordt nu het 'zonnetje' in huis voor moeder, om daarmee vader een hak te zetten. Later nodigt ze moeder weekeinden uit bij haar thuis om even verlost te zijn van de tirannie van vader; bovendien geeft ze haar presentjes. Het is opmerkelijk dat ze nu precies hetzelfde met moeder doet, wat vader met haar deed.

Seksualiteit — op 14-jarige leeftijd komt ze in contact met een man, die pedofiele neigingen vertoont. Vader scheldt haar uit voor 'slet' en 'vies kind'. Ik heb mij vaak afgevraagd waarom vader de pedofiel niet uitschold. De gedachte lijkt me gerechtvaardigd dat de vader in de pedofiel iets van zichzelf herkende, al was het alleen maar de idee van exploitatie, waaraan hij zich zelf jaren achtereen had schuldig gemaakt. Het zijn niet zijn gevoelens die afkeurenswaardig zijn, maar het is degene die ze bij hem oproept, die er aan moet geloven. Bovendien blijkt uit dit gebeuren dat de dochter ook voor een ander iets kan betekenen en dat is een niet te verdragen gedachte. Het wordt hem duidelijk dat hij zijn dochter kan verliezen, en we hebben gezien hoe nodig hij zijn dochter heeft. Dat zij als 14-jarige nog bij vader op schoot zit verleent stellig steun aan de gevolgte redenering. Het is trouwens opmerkelijk dat zij

die altijd in de relatie vader-moeder als object is gebruikt, in haar eerste seksuele ervaring met de andere sekse ook als gebruiksvoorwerp moet dienen. Gezien het feit dat zij in de relatie met haar ouders miskend is geworden als persoon, maar wel gebruikt als object, is het verklaarbaar dat juist in de seksuele relatie, toch de meest persoonlijke die denkbaar is, zij zich uitsluitend kan presenteren als begeerlijk, maar niet als iemand die zelf zou willen begeren. Zij is een object geworden met allerlei kwaliteiten die de ander kan appreciëren of verwerpen. De wederkerigheid echter, die een persoonlijke relatie dient te typeren is bij haar zoek. Zij wenst begeerd te worden, maar is niet in staat te begeren.

Haar beleven van het heden

Hoewel ze zelf aangeeft dat de moeizaamheid van haar bestaan al merkbaar werd op haar 16e jaar is het pas op haar 26e zowel voor haarzelf als voor haar omgeving tot een onhoudbare situatie gekomen. Een ernstige suïcide-poging maakte ingrijpen noodzakelijk. Hoe is het eigenlijk mogelijk dat iemand met zo'n verleden zich nog zo lang heeft kunnen handhaven? Afgezien van het feit dat het haar moeite gekost moet hebben om de schone schijn op te houden, zijn er toch een aantal redenen aan te voeren, waarom ze het nog zo lang heeft kunnen volhouden.

In de eerste plaats haar tot nu toe redelijk succes in beroepsopleiding en -praktijk (verpleging). In de tweede plaats is het mogelijk in het beroep van A-verpleegster de te verzorgen mens eerder als object te zien dan als persoon met wie je een warm menselijke relatie aangaat. De hulpbehoefendheid van de patient komt haar goed van pas ten behoeve van het zo broodnodige meerderwaardigheidsgevoel. Voorts heeft ook de nachtdienst, met enerzijds de makkelijke toegang tot verdovende middelen en anderzijds de minimalisering van intermenselijke contacten, haar een tijdlang op de been gehouden.

Waaruit bestaan nu die gedragingen die een essentiële betekenis moeten hebben voor de tenslotte onhoudbare levenssituatie en die geleid hebben tot haar opname? Ik zal eerst een opsomming geven van de verschijnselen om daarna te proberen iets van de betekenis te zeggen.

De verschijnselen zijn in willekeurige volgorde: suïcide-pogingen, suïcide-dreigingen, intra-murale kleptomanie (= het stelen van medicijnen, voedsel, eigendommen van medepatienten), lichamelijke klachten voornamelijk het maagdarmkanaal betreffende, slapeloosheid, extreme gewichtsschommelingen, intriges met medepatienten, agressie-doorbraken, mensen tegen elkaar uitspelen, extra-murale kleptomanie (dure parfum, mooie kleding, moeilijke boeken) en koopzucht.

Hoewel dit een willekeurige opeenhoping lijkt van gedragingen en verschijnselen, zou ik toch een poging willen doen er enige lijn in aan te brengen, mede gelet op de analyse van de historische feiten en gebeurtenissen.

We hebben gezien dat ze in de meest kritische fase van haar bestaan de zo noodzakelijke betrokkenheid op de ander heeft gemist: de gevoelens die werden geuit hadden zelden betrekking op haar, zodat zij zich nooit een adequate manier van reageren heeft eigen kunnen maken. Bovendien hadden gevoelens nooit een één-duidige betekenis, hetgeen de opvoedingssituatie tot een onzekere maakte. Ze heeft daardoor haar betekenis ontleend aan een relatie, waarin het nooit om haar ging: ze bleef een te manipuleren object, zonder eigenwaarde.

In november 1972 kreeg ik een briefje van haar, waaraan duidelijk wordt hoe ze dit probleem zelf ervaart.

— Ik zou achter uw ogen willen kruipen
en mij willen zien zoals u mij ziet
duidelijk en niet wazig
soms zou ik door uw mond naar binnen willen klimmen
en dan wilde ik dat ik kon gaan zitten op elk woord
wat uit uw mond kwam of zou komen
het dringt soms helemaal niet tot mij door, wat u zegt
misschien zou ik dan zeker zijn
en het weten wat u denkt
maar nu verstop ik mij —

Ze zegt eigenlijk: ik zal nooit zeker zijn van wat de ander van me vindt en mijn oplossing is derhalve: verstoppen! U moet dit verstoppen zeer ruim nemen: daar ik niet heb mogen worden die ik had kunnen zijn, zal ik besluiten (en wie besluit is daarin tenminste zichzelf!) in alles wat ik doe niet aanwezig te zijn. Zodoende wordt ze, naar een titel van een bekende song uit de jaren '50: *The great pretender*.

Ik weet niet of u wel eens heeft meegemaakt dat op een feestje een belangrijk personage ontbreekt. Iedereen vraagt zich af waar hij toch is; men vraagt het aan elkaar, maar niemand weet waar hij is. Hoewel de betreffende persoon inderdaad lieflijk niet aanwezig is, beheerst hij juist daardoor veel dwingend dat feestje, dan menigeen die wel lieflijk aanwezig is. Zo is het nu ook altijd met patiënte geweest: als ze aanwezig was ging het nooit om haar als persoon, maar ging het erom hoe je haar kon gebruiken, als object. Ze had niet uit zichzelf bestaansrecht. Door nu zelf het besluit te nemen er niet te zijn (dit geldt ook voor de latere suïcide-pogingen) krijgt ze betekenis. Zij is er veel meer bij gebaat dat er *over* haar gepraat wordt dan *met* haar. Haar gedrag is er altijd op gericht gespreksstof op te leveren voor geïnteresseerden, zelf kan ze geen deel hebben aan dit gesprek; ze heeft geen gespreksstof, ze *zorgt dat ze het is, omdat ze het niet heeft*.

Kleptomanie — het meest duidelijk komt dit aspect van zijn en niet zijn naar voren in de kleptomanie. Toen we hierover eens te spreken kwamen zei ze dat ze bang was aan schizofrenie te lijden. Ik moest daar toen wel een beetje om lachen, maar nu begrijp ik dat beter. Ze leeft inderdaad in twee werelden: een wereld waarin ze uitsluitend object kan zijn voor de ander en in haar eigen wereld

van het geheim. De kleptomanie is daar een voorbeeld van. De krampachtigheid en de geraffineerdheid waarmee ze steeds ontkent gestolen te hebben ligt, gezien het voorgaande, voor de hand. De ontdekking van de diefstal zou betekenen dat haar leven in onze wereld als schijn aan de kaak zou worden gesteld. Dit zal des te schrijnender zijn omdat ze deze schijn juist nog versterkt heeft door de dingen die ze steelt: te duur parfum, te moeilijke boeken en te dure kleren. Het zijn juist de zaken die haar in onze wereld begerlijk moeten maken: hoe desastreus moet het zijn voor iemand om ook de zorgvuldig opgebouwde begerlijkheid in rook te zien opgaan. Wat haar ontbreekt aan doorleefde innerlijkheid wordt zodoende aangevuld door overdreven nadruk op een ontzielde uiterlijkheid. Zij is er in haar uiterlijk op gebrand in de ander iets wakker te roepen wat schuldig maakt, zoals bij de gebeurtenis met de pedofiel. Ook haar vader moet zich toen schuldig gevoeld hebben: daarom werd hij ook zo boos op haar. Het leidde bij haar in ieder geval tot angstige serviliteit. De schuld van de vader moest verminderd worden door de boetedoening van de dochter. Deze vicieuze cirkel heeft haar hele leven tot nu toe gevangen gehouden. Hoe het ook zij, en ik geloof zeker dat het zo in elkaar zit, kleptomanie in haar juridische betekenis is een onrechtmatige daad en tegelijk een heimelijke. Vooral de heimelijkheid van de daad is een concretisering van wat bepaalde interactiepatronen in het gezin voor haar hebben betekend. Het was onmogelijk daar op open wijze met elkaar te communiceren, aangezien de vader een te dwingende machtsuitoefening ten toon spreidde. De rebellie vindt ook nu, net als toen, plaats in het geheim. De heimelijkheid die inhaerent is aan de kleptomanie heeft de betekenis van rebellie: ze probeert zich onder het dictatuurlijke van de vader uit te werken. Deze worsteling zien we in de kleptomanie belichaamd. Het door de kleptomanie als het ware opeisen van bestaansrecht vind ik prachtig geïllustreerd in het vampier-verhaal. Zoals bekend, betreft het daar een wezen dat het daglicht niet kan velen, zodat men nooit zeker is van zijn bestaan. Hij bewijst zijn bestaan door des nachts er op uit te trekken en zich te goed te doen aan het bloed van jonge maagden, hij 'leeft' daar zelfs van! Overdag, wanneer het daglicht is teruggekeerd, ziet men tot ontsteltenis, aan de beet in de hals van het slachtoffer, dat de vampier opnieuw heeft toegeslagen. Als men zo'n film wel eens heeft gezien, dan zal men zich nog wel herinneren hoe angstig, tegen het ochtendkrieken, de vampier weer wegsliuip naar zijn graftombe: zonlicht (= waardoor iets aan het licht zou komen) bedreigt zelfs zijn bestaan! Net zoals de beet in de hals van de maagd het bestaan van de vampier onomstotelijk aantoon, zo is het ook met de dingen die patiënte steelt: ze toont door hun 'er niet meer zijn' aan dat ze bestaat! Het tragische is echter dat ze zichzelf moet verrijken, omdat de ander haar niet verrijkt. Het is een duidelijk voorbeeld van vermateria-lisering van haar gevoelsleven. Zoals gezegd deden vader en moeder niet anders: ze boden als het ware tegen elkaar op om de gunst van de dochter! Ze geeft zelf een treffend voorbeeld van deze ver-

materialisering: ze zag eens op straat een paartje lief zijn tegen elkaar; ze raakte, vermoedelijk uit niet te stuiten jaloezie, in een spanningstoestand. Deze spanning 'loste ze op' door te gaan stelen. Daarna voelde ze zich weer wat gekalmeerd. In dit voorbeeld wordt tevens duidelijk dat de kleptomanie een element van zelfbevrediging in zich bergt. De geraffineerdheid waarmee ze de daad pleegt, de daad ontkent en de dingen rondom zich heen bewaakt, zijn evenzovele bewijzen dat het hier, net zoals bij de vampier, zaken van levensbelang betreft: het zou niet alleen haar 'bestaan' ondermijnen, maar ook haar worsteling tegen het gezag onthullen. Soms, als ze toch door de mand valt, verlaagt ze zich tot de meest onderdanige gedragingen, die maar voorstelbaar zijn. Hieraan is af te meten hoe dictatoriaal het bewind van de vader geweest is en hoe intens haar autoriteitsproblematiek! Dit onderdeel van haar problematische gedragingen zou ik willen besluiten met een citaat van Sartre, waaruit duidelijk blijkt dat deze de kleptomanie beschouwt als een noodzakelijke levensinstelling, die zich niet uitsluitend beperkt tot het plegen van een delict: 'Hij (Genet) is een dief; dat is zijn waarheid, zijn eeuwige essentie; en als hij een dief is, moet hij dat altijd zijn, overal, niet alleen als hij steelt, maar ook als hij eet, als hij slaapt, als hij kust' (1).

Gewichtsschommeling — ook in de sfeer der lichamelijkheid vinden wij elementen, die nauw in verband staan met haar problematiek. Uit auto-anamnestiche gegevens blijkt dat een toename in spanning niet alleen resulteert in gewichtsverlaging, maar tevens een verstoring inluidt in de menstruele cyclus. Dit laatste wil ik er vooral bijnoemen, omdat we het samengaan van de beide verstoringen eveneens aantreffen bij de anorexia nervosa. Ook bij dit type patiënten kan men gedrag waarnemen dat verwantschap vertoont met de reeds besproken kleptomanie: het stelen van eten tussen de hoofdmaaltijden (= de voorgeschreven maaltijden!) door en het heimelijk snoepen, zaken die patiënte ook op haar repertoire heeft staan. Ook Rümke stelt dat er verband bestaat tussen deze lichamelijke verstoringen en een verhoogde neiging tot kleptomanie. Hoe dit ook zij, ik heb sterk de indruk gekregen dat een toename in vrijheid geresulteerd heeft in een toename van gewicht, maar ook een toename in extra-murale kleptomanie. Voorts is uit gesprekken met haar gebleken dat de schuldgevoelens, die de kleptomanie ontegenzeggelijk met zich meebrengt, tot rust gebracht worden door een toename in de hoeveelheid voedsel die ze nuttigt. De kleptomanie zie ik dan ook als primair en de toename in gewicht als secundair. Een derde element werd mij door een opmerking van de verpleging onder de aandacht gebracht: het was de verpleging opgevallen dat ze nogal sterke stemmingsschommelingen kende. Het zou voor de behandeling uiterst nuttig zijn als we konden aantonen dat er verband bestaat tussen toename in kleptomane activiteiten enerzijds en als gevolg daarvan toename in gewicht en hypomane activiteiten anderzijds. Het is in ieder geval gebleken dat de verminderde bewegingsvrijheid geresulteerd heeft in een ernstige gewichtsvermin-

dering (16 pond). Gezien boven gevolgde redenering zal er dus een afname in kleptomane activiteiten hebben plaatsgevonden, hetgeen gezien de vermindering in bewegingsvrijheid ook voor de hand ligt. Ook de stemming kan globaal de afgelopen maand als gedeprimeerd beschouwd worden. Een vast afgesproken testprocedure, die kwantitatieve gegevens zal opleveren, is echter noodzakelijk om ons enige zekerheid te verschaffen omtrent de juistheid van de gevolgde gedachtengang.

Intriges — zowel ten aanzien van de medepatienten als ten aanzien van de staf vertoont patiente neiging verwarring te stichten (zie: ze zorgt gespreksstof te zijn omdat ze het niet heeft). De verwarring die zij onder de mensen aanricht heeft voor haar een essentiële zin, namelijk in de eerste plaats om daardoor zelf buiten schot te blijven en in de tweede plaats de verantwoordelijkheid van eigen daden geheel bij de ander te leggen. Zo lukte het haar verschillende medepatienten angstig voor mij te maken, een angst die ze in relatie tot mij niet tot uitdrukking wist te brengen.

Als we nog even de situatie van vroeger voor de geest halen: het op schoot zitten bij haar vader, wat oppervlakkig beschouwd een uiting van liefde genoemd zou kunnen worden, werd door de vader een geheime daad, niet in het gedragsmatig aspect van die daad, maar in de bedoeling die er aan ten grondslag lag: i.c. de moeder buiten te sluiten. Welnu, in een situatie waar bij voortduring meerdere mensen aanwezig zijn, voelt ze haarscherp aan wie ze in vertrouwen kan nemen: maar de rest laat haar dan ook koud! Impliciet in dit vertrouwen geven zit de verwerping van diegenen die haar vertrouwen niet waardig zijn! Haar daden hebben dan ook altijd dit dubbel karakter, waarmee ze eigenlijk de kool en de geit spaart, want ook degene aan wie ze haar vertrouwen schenkt leert al spoedig dat deze 'schenking' een ambigu karakter heeft. Men moet er voortdurend op bedacht zijn dat ze steeds één relatie tot de meest intieme wenst te maken, niet uit behoefte aan die intimiteit, maar om een 'Dritte im Bunde' buiten te sluiten.

Suicide — de suicide tenslotte, zowel in zijn pogende als in zijn dreigende vorm, is de meest indirecte methode om de ander te doordringen van de machteloosheid van haar situatie. Het is de methode die gehanteerd wordt bij het ontbreken van elk object waartegen de agressie zich zou kunnen richten. Men heeft haar gevoelsmatig zo in de kou laten staan en ze merkt steeds meer bij zichzelf dat ze zelf die nodige warmte voor de ander ook niet weet op te brengen, dat ze het karwei wat de ander begon zelf wil afmaken, nl. *zich koud maken*. Over de machteloosheid die ze door de suicide onder de aandacht wenst te brengen, heeft Sartre iets zeer treffends opgemerkt: 'Een handeling die men uitvoert ten einde bestaansrecht te verwerven is geen handeling meer, doch een

loos gebaar'.¹ Zelf geeft ze te kennen dat zij de zelfmoordpogingen ziet als even zovele wraaknemingen op het dictatuurlijke in de autoriteit. In hoeverre ze zich met deze uitspraak een duiding van een therapeut heeft eigen gemaakt is niet uit te maken; wanneer zij andere vormen van wraakneming zal gaan kiezen is de duiding goed aangeslagen. In ieder geval is de suïcide de meest indirecte methode om haar machteloosheid tot uitdrukking te brengen: door de zelfmoord doodt ze een element in zichzelf dat ze haat, en dat hatelijke element heeft zijn wortels in de relatie met vader en moeder. De zelfmoord is een laatste poging zich vrij te maken, niet zozeer van wat ze allemaal in de ander haat, maar van wat ze allemaal in zichzelf haat en dat is, gezien het bovenstaande, niet gering: het is haar eigen 'koude', waarvan ze het niet meer kan verdragen deze in de ogen van de ander weerspiegeld te zien.

De therapeutische maatregelen die we hebben genomen laat ik hier verder in al hun details achterwege; ze hebben echter tot doel gehad de mystificaties in de communicatie tot een minimum te beperken, waardoor haar eigen aandeel in het geheel haar zelf steeds meer duidelijk werd. Een tweede doelstelling is geweest haar in individuele gesprekken te laten zien dat al het hatelijke in haar en in de ander het positieve had overwoekerd, waardoor ze zeer spastisch in het leven heeft gestaan, een krampachtigheid die zij zou kunnen kwijtraken, daar deze geen wezenlijk bestanddeel van haar persoonlijkheid vormde.

Het is mij bij de analyse van de pathologie van de kleptomanie, ten slotte, opgevallen dat een *inter*-individuele situering van de symptomatologie mij veel meer inzicht heeft verschaft in de betekenis van dit gedrag dan de gebruikelijke *intra*-individuele situering zou hebben gedaan. Terwijl de laatste benadering uitsluitend heeft geleid tot hypothesen de seksualiteit betreffende, heeft de eerste benadering geleid tot hypothesen, die verre het 'Trieb'-karakter van de kleptomanie overstijgen.

1 Citaten uit J. P. Sartre, *Saint Genet: Comédien et Martyr*, 1952 Librairie Gallimard.